

17. Todas las definiciones de los objetos o utensilios se han extraído del diccionario A.M. Alcover, F. Moll, A. Marqués, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 10 vols., Palma de Mallorca, 1968-1969, o de los que se encuentran en la red <http://dcvb.iecat.net/> y <http://www.grec.net/home/ce/dicc.htm>

18. vid. Tabla 4 del Apéndice.

19. vid. Tabla 3 del Apéndice.

20. vid. Tabla 1 del Apéndice.

21. "[...] hajam menció que les dites naus nostres ensequexquen lo dit corsari empero també havem nova quel dit corsari se'n es tomat en Viscaya e és en sa casa". AMV, *Lletres Missives*, g3-14, fol. 175v-176.

ELS CATALANS A TUNIS A MITJAN SEGLE XV. A L'ENTORN DELS VIVES I DELS MONOPOLIS DE LA PESCA-DE CORALL*

ROSER SALICRÚ I LLUCH

Departament d'Estudis Medievals, Institució Milà i Fontanals, CSIC (Barcelona)

ELS VIVES I L'ARRENDAMENT DE LA PESCA DE CORALL DE 1446

A les seves *Memorias históricas*, Antoni de Capmany i de Montpalau va publicar-hi dos documents, conservats a l'arxiu municipal de Barcelona, que posaven de manifest que, el 1446, un mercader barceloní establert a Tunis, anomenat Rafael Vives, havia arrendat la pesca de corall d'aquell regne.

Es tracta d'una carta del 20 de novembre de 1446, enviada pels consellers de Càller als de Barcelona, i de la resposta que, posteriorment, el 14 febrer de 1447, aquests els van donar.

Fent-se ressò de les queixes de corallers calleresos que corallaven a les mars de Barbaria, els consellers de Càller denunciaven als de Barcelona que Rafael Vives els imposava el pagament d'una tercera part del corall que pescaven, cosa que, segons deien, els portava a la ruïna. Per això, demanaven intercessió als consellers de Barcelona, tot pregant-los que intentessin convèncer Lluís Vives, un germà de Rafael que vivia a Barcelona, perquè el persuadís que es conformés amb l'exacció de només una desena part del corall pescat¹.

Al cap de gairebé tres mesos, el 14 de febrer de 1447², els consellers de Barcelona es limitaren a contestar als de Càller que ja havien parlat amb Lluís Vives i que aquest s'havia compromès a convèncer el seu germà

perquè tractés els corallers de Càller i de l'Alguer tal com tractava els de Barcelona i de la costa catalana³.

Posteriorment, Louis de Mas Latrie, en el seu *Traité de paix et de commerce*, remetent a l'obra de Capmany, va tornar a publicar el primer dels dos documents i va fer referència al segon⁴.

I, d'aquesta manera, la notícia que, el 1446, el mercader barceloní Rafael Vives tenia arrendada la pesca de corall de Tunis s'ha anat difonent i reiterant en la historiografia⁵, per bé que sense que, fins ara, s'hagués arribat a exhumar nova documentació directa i a conèixer més informació específica sobre aquest monopoli. En tot cas, únicament Philippe Gourdin, basant-se en documentació de Tràpena, havia analitzat una cinquantena de contractes notariais d'entre el juliol de 1446 i el juliol de 1448, període durant el qual se suposa que Rafael Vives gaudia del monopoli, relacionats amb la pesca de corall a Tunis i, en concret, en alguns casos, a Tabarca. Però aquests documents no fan esment directe, en cap cas, ni de Rafael ni de la concessió⁶.

Amb tot i amb això, sí que, de manera de vegades més i de vegades menys conscient i directa, han anat aflorant dades disperses sobre Rafael Vives i els seus familiars que, quasi sense excepció, estan relacionades amb Tunis⁷.

ELS VIVES I TUNIS. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

L'única d'aquestes notícies disperses dels Vives que han anat aflorant i que fa referència al corall és la més reculada. Precedeix en uns mesos la queixa dels consellers de Càller i, tot i que qui hi remet, Philippe Gourdin, no sigui gaire explícit, sembla ser que té a veure amb un arbitratge que hi hagué el juliol de 1446 a la llotja dels catalans de Tràpena. El motiu era el litigi que oposava Rafael Vives i tres patrons catalans de Càller que venien corall que ell pretenia que era seu, i els àrbitres, en efecte, li donaren la raó⁸.

Capmany va publicar, també, una altra carta que els consellers de Barcelona van enviar al rei de Tunis a mitjan maig de 1447 per demanar-li que alliberés Ramon Desplà, un barceloní que tenia retíngut. Sembla que Ramon Desplà havia quedat en rehena a Tunis mentre el seu germà Pere conduïa a Almeria uns mercaders de la ciutat hàfsida que li havien noliejat l'embarcació. I, com que aleshores els sarraïns ja havien arribat a port sans i estalvis, els consellers consideraven que Ramon havia de ser alliberat⁹. A la fi de d'aquest document, Capmany hi indicava, sense explicar res més, que, aquell mateix dia, els consellers de Barcelona havien escrit també, sobre l'afer, al mercader barceloní resident a Tunis Rafael

Vives¹⁰, *al molt noble alcaiyit Nabi en Túniç*¹¹ i *al molt noble e magnífich mulle Bonbodillell mulle Eyxech en Túniç*¹².

La lectura d'aquestes cartes que Capmany únicament enuncïava descobreix que, en realitat, els consellers de Barcelona només van demanar intercessió a Rafael Vives i que la resta de cartes, inclosa la que anava adreçada al rei de Tunis que ell va publicar, també les enviaren a Vives i no pas als seus destinataris, a *ffi que si vós conexerets que facen fruyit que les liurets, si no que les vos retinguats, e açò sia remès a vostra discreció*¹³.

Claude Carrère, al seu torn, també fa esment d'una carta de Rafael Vives que, precisament, és la seva resposta a aquesta missiva dels consellers de Barcelona i que, a més a més, deixa palès que no va fer ús de les cartes¹⁴.

Escrita a Tunis el 8 de juliol de 1447, la carta de Rafael Vives explicava als consellers de Barcelona el que havia fet no només per aconseguir l'alliberament de Ramon Desplà, sinó també en favor del seu germà Pere. Quan els germans Desplà havien arribat a Tunis, deia Rafael, ell ja els havia acollit a casa seva amb tot l'honor i reverència que li havia estat possible prenent en consideració llur condició i el fet que eren de la seva terra. Posteriorment, hagué d'obligar-se en persona i béns davant del rei de Tunis per Pere i la seva nau arran d'algun incident que no queda clar però del qual, afortunadament, la documentació de cancelleria ens permet treure l'entrellat¹⁵. De fet, Rafael fins i tot assegura que, si no hagués estat perquè el rei de Tunis li devia 7000 dobles, perquè molts singulars del regne també tenien deutes amb ell i perquè a casa seva hi tenia mercaderies per valor de més de 10.000 dobles, hauria hagut d'anar a la presó, com Ramon Desplà. Nogensmenys, Rafael havia pogut entrevistar-se amb el rei de Tunis¹⁶ i treballar, d'aleshores ençà, en favor de l'alliberament de Ramon, *liberació que, si axí prestament no s'és puschuda fer com yo volguera, és stat perquè los moros naturalment són lonchs de conclusió, e neguna rahó que faça contra ells no-s pot hoptenir, perquè ells àn huna lley que diu que moro de Déu no pot perdre*¹⁷.

A Rafael Vives les cartes dels consellers de Barcelona li havien arribat mentre ja intentava obtenir pel seu compte l'alliberament de Ramon, i això l'havia impulsat a dedicar-s'hi encara amb més perseverància i deixant de banda, fins i tot, els propis negocis. Afortunadament, havia pogut acabar aconseguint que deixessin anar Ramon i no havia necessitat presentar les cartes de Barcelona al rei i altres oficials de Tunis.

És evident, per tant, no només que, a Tunis, Rafael Vives hi gestionava un volum important de negoci, sinó també que estava realment ben introduït en l'entorn cortesà hàfsida i que tenia tractes mercantils i de

familiaritat intensos i quotidians tant amb el monarca com amb altres oficials i singulars del regne.

L'obtenció del monopoli de la pesca de corall, el 1446, ja n'era un bon indicatiu. N'hi ha d'altres que ho corroboren, com el fet que, el 1455, fos nomenat cònsol de catalans a Tunis¹⁸. I, per si quedava algun dubte de la confiança inequívoca que li tingué Uthman III, sabem que fins i tot li encomanà tasques diplomàtiques de representació seva en terres cristianes: Bresc ja havia assenyalat que, el 1457, Rafael Vives va acompanyar a Sicília l'ambaixador hàfsida Muhammad <<Pritina>> per fer-hi un cens dels captius tunisencs que hi eren retinguts de manera indeguda¹⁹, i després veurem que, el 1455, ja havia actuat, també, com a ambaixador d'Uthman davant d'Alfons el Magnànim²⁰.

Després d'això, cal saltar fins a l'inici de la dècada dels setanta per comprovar que Rafael Vives encara estava en actiu i que, aleshores, eren les autoritats catalanoaragoneses, i no a la inversa, les qui intentaven beneficiar-se del seu bon ascendent sobre els hàfsides. Per això el virrei de Sicília, Lope Ximénez d'Urrea, li havia confiat, juntament amb Manuel Bo, la negociació d'una treva entre Joan II i el rei de Tunis i, el 20 de novembre de 1472, els prometia a tots dos que un cop conclòs el tractat cadascun d'ells rebria mil salmes de blat en compensació i a Rafael, a més, que li donaria 60.000 dobles, equivalents a 60.000 reials d'or o a 60.000 lliures de moneda real de València, si aconseguia que el rei de Tunis alliberés cinc-cents captius²¹.

No sabem amb seguretat si, aleshores, en el darrer quart del segle XV, Rafael Vives encara continuava habitant a Tunis. Però sí, almenys, que continuava tenint-hi interessos, que havia estret els seus vincles amb Sicília i que com a mínim dos fills seus seguien els seus passos.

Per un costat veiem, en efecte, que, amb posterioritat a 1470, Pau Vives, un fill de Rafael que estava instal·lat a Tunis, armà una embarcació comercial per cobrir la ruta Gaeta-Nàpols-Sicília-Ifriqiya²² i que, l'octubre de 1472, proposà el nòtil d'una de les seves embarcacions a dos "aragonesos" de Nàpols²³.

Per una altra banda, el setembre i novembre de 1479 tenim notícia d'un Andreu Vives, que no pot ser altre que el fill de Rafael que a nosaltres ja ens apareixerà el 1455²⁴, que, des de Tunis, enviava a Palerm, amb una embarcació de Tràpèna, mercaderies que havien de ser reconvertides en vi per a Tunísia; que tenia pendent un litigi d'ordre mercantil, per una gran quantitat de diners, amb el genovès Giovanni Gregorio Stella; que tenia una intensa relació amb el 'senyor' de la duana de Tunis; i que tenia un servidor a Tràpèna (fill o germà petit seu, potser?) anomenat Joanet Vives²⁵.

Una dècada després, el 1490, a Andreu Vives el trobem com a cònsol de sicilians a Tunis i com a enviat a Sicília representant el monarca hàfsida juntament amb el caid Asmet per aconseguir-hi l'alliberament d'uns sarraïns de Tunis que hi havien estat capturats indegudament i per intentar-hi negociar, també, un acord de pau o una treva amb Ferran II²⁶. Per tant, com habitant, com a cònsol de mercaders a Tunis i com a ambaixador hàfsida, almenys, la trajectòria d'Andreu Vives fou paral·lela a la del seu pare.

En aquelles dates, Andreu Vives continuava comerciant amb Sicília des de Tunis, i aprofità la seva estada diplomàtica a Palerm per enviar cap al sultanat una caravel·la carregada de formatge, 50 salmes d'ordi i vi²⁷. Si el 1479 ja ens havia aparegut vinculat amb importacions de vi cap a Tunísia, a l'entorn de 1490 encara tenim coneixement d'un seu deute de 100 dobles per vi i altres mercaderies²⁸ i d'una altra llicència per enviar

a Tunis, des de Sicília, 50 cànters de formatge, equivalents a unes quatre tones, i 200 bótes de vi²⁹, de manera que el vi és un producte en el qual devia estar especialment interessat.

En darrer terme, ens consta que, el 1490, el cònsol de catalans a Tunis, Francesc Alegre, i un soci seu, Pietro Aglata, reclamaven a Andreu Vives i al genovès Paolo Bulgaro els guanys que havien obtingut per una quantitat de blat que els havien confiat i que no aconseguien que els paguessin³⁰.

No són pas poques, per tant, les notícies que han anat aflorant en la historiografia a l'entorn dels Vives i dels seus reiterats contactes amb Tunis.

EL MONOPOLI GENOVÈS DE 1451 I LA SEVA INTERPRETACIÓ HISTORIOGRÀFICA

La notícia que, el 1451, Abu-Umar Uthman III de Tunis havia concedit al genovès Clemente Cicero, cònsol de genovesos a Tunis, a canvi del pagament de 2000 dobles anuals i durant deu anys que s'havien d'iniciar el maig de 1452, l'arrendament del dret de pesca del corall a les seves costes a occident del cap de Ras el Gebel (és a dir, gairebé a tota la costa nord tunisenca) és també prou coneguda. I, arran de la riquesa documental dels fons notariais genovesos i de l'interès que reiteradament hi han dedicat diversos historiadors, ha estat possible resseguir i conèixer tant l'organització de la companyia que explotà el monopoli³¹ com l'origen i *modus vivendi* de la comunitat de pescadors i mariners lligurs que s'establiren a Marsacarès³², el lloc on s'instal·là l'administració de la companyia a partir de 1454-1455 i on els genovesos serien actius fins a l'inici del segle XVI³³.

Les evidències documentals d'aquesta presència i aparent exclusivitat genovesa, al costat del també aparent silenci sobre la presència i paper català o catalanoaragonès en la pesca de corall a les costes hàfsides més

enllà de la data de 1448 establerta per Philippe Gourdin amb el seu estudi dels notaris de Tràpèna³⁴, han difós la imatge que, a partir de 1452, arran de l'arrendament de Clemente Cicero, els genovesos haurien substituït i desplaçat completament els catalans en la pesca del corall de Tunis.

Però, anant bastant més enllà de la mera constatació feta per la majoria d'autors que s'han ocupat del tema d'aquesta suposada i aparentment lògica evidència que parteix de la informació que es tenia a l'abast, també s'han arribat a desencadenar valoracions molt més radicals, com ara que la curta durada de l'explotació del corall magrebí per part dels catalans fou probablement un fracàs; que Rafael Vives no tingué ni els mitjans ni la voluntat d'organitzar una estructura que li permetés obtenir la major part del benefici de la pesca; que l'explotació del monopoli de corall era una de les darreres manifestacions del dinamisme català a la Mediterrània occidental, danyat per l'expansió genovesa a partir de mitjan segle XV; que la retirada de Rafael anava seguida per l'aturada quasi total dels intercanvis mercantils entre Sicília i l'Ifriqiya durant una vintena d'anys; i, en definitiva, que l'obtenció del monopoli genovès marcava el declivi de la presència catalana al Magreb³⁵.

NOVES DADES SOBRE ELS VIVES I SOBRE ELS ARRENDAMENTS DE CORALL DE TUNIS

Si, ja a priori, totes aquestes afirmacions podien ser objecte de relativització, les noves notícies que he pogut exhumar sobre els Vives i sobre el corall de Tunis obliguen, ara, a fer-ne una completa revisió, perquè posen en qüestió moltes de les suposicions sostingudes fins a l'actualitat.

Un ampli buidat de fons de cancelleria d'Alfons el Magnànim i la consulta de l'Archivio di Stato de Càller no només ha fet aparèixer dades inèdites sobre el comerç català a Tunis, sobre les relacions politicodiplomàtiques catalanoaragoneses amb el sultanat i sobre la concessió del monopoli de la pesca de corall a Rafael Vives el 1446, sinó també, i molt en especial, tant sobre un segon intent d'obtenció del monopoli del corall per part de Rafael Vives que data de 1455 i que aleshores pràcticament ja es donava per fet com sobre la indubtable projecció que havia assolit el mercader tant en l'entorn del Magnànim com en el d'Abu-Umar Uthman de Tunis, cosa que contradiria moltes d'aquestes afirmacions.

Pel que fa a les notícies inèdites sobre l'arrendament de la pesca de corall de 1446 i l'intent de 1455 que he localitzat en els registres de la cancelleria catalanoaragonesa, no puc sinó posar de manifest el meu estupor pel fet que, almenys que jo sàpiga, no fossin conegudes. Bàsicament, resulta molt sorprenent el silenci absolut dels treballs de Cerone, perquè

estan a bastament documentats i elaborats, precisament, amb la mateixa documentació de cancelleria que jo utilitzo, però deixant de banda, sembla ser que de manera aleatòria, el buidat de molts registres³⁶.

Malauradament, i per raons d'espai, aquí no podré donar cabuda a moltes de les puntualitzacions que caldria introduir, partint de la nova documentació ara exhumada, en la trama dels continuats i reiteradament fracassats intents de concloure un tractat de pau amb Tunis que Cerone ja va resseguir en part, i que s'entrellacen, com a rerefons, amb bona part del que sabem dels Vives; ni tampoc a molts aspectes relacionats tant amb el comerç amb Tunis com amb la comunitat de cristians i catalans que hi traficaven o que hi estaven establerts, que deixo per a futures ocasions. Però, almenys, les qüestions relacionades amb els Vives i amb el comerç de corall que abordaré a continuació ja permeten, si més no, entreveure l'abast de la riquesa documental que fins ara havia romàs inexplicablement inexplorada.

A L'ENTORN DEL MONOPOLI DE 1446

La primera notícia inèdita que, fins ara, he localitzat sobre la vigència de l'arrendament al rei de Tunis, *per a certs anys qui ara corren e per certa quantitat de moneda, arrendament o preu assats grans, de tota la pesquera dels corals qui trobar o pescar si pusquen en qualsevol mars del destret o senyoria del dit rey de Túniç* data del 13 d'agost de 1446 i, per tant, de quasi tres mesos i mig abans del document més antic publicat per Capmany.

Ens revela que l'arrendament no havia estat pas cosa, només, de Rafael Vives, habitant de la ciutat de Tunis, sinó que l'havia fet conjunta-ment amb el seu germà Lluís, que com ja sabem també era mercader, ciutadà i habitant de Barcelona. I que, considerant els beneficis per la cosa pública i l'augment dels drets reials que això comportava, la reina Maria féu públic, amb carta adreçada a totes les fustes armades o mercantils de súbdits de la Corona, que posava sota la custòdia, protecció i guiatge especial del rei totes les persones que pesquessin o ajudessin a pescar coralls a les mars del rei de Tunis, tots els coralls pescats i totes les embarcacions i eixàrcies que hi participessin, no només mentre fossin a la pesqueria sinó també mentre hi anessin i en tornessin³⁷.

Posteriorment, i en contra del que semblaven indicar fins ara els documents publicats per Capmany sobre els problemes entre els Vives i els corallers sards, no foren pas aquests darrers els primers que es queixaren, arran dels abusos impositius de Rafael Vives, sinó que foren Rafael i Lluís els qui, més de dos mesos abans, recorregueren a la reina per lamentar-se

de les irregularitats que cometien els pescadors de Sardènia i dels perjudicis que els ocasionaven.

D'acord amb una carta patent que la reina Maria va enviar a Francí d'Erill, virrei de Sardènia, el 20 de setembre de 1446³⁸, era a tots notori que Lluís i Rafael Vives tenien arrendada la pesquera de tots els coralls de la senyoria del rei de Tunís, *axí que alguna persona de qualsevol ley o condició sia no pot ne deu peixcar en les dites mars o alguna part de aquelles sens expressa llicència, consentiment e voluntat del dit rey de Tuniç o dels dits Luys e Rafel Vives, sots grans penes e cominacions e segons en lo contracte del dit arrendament fet és pus larguament contengut*. Però hi havia qui, sense llicència del monarca hàfsida ni de Lluís i Rafael i, en conseqüència, posant en perill la treva vigent amb el rei de Tunís, pescava i treia furtivament coralls de Tunís en gran quantitat. La majoria dels que procedien així eren sards i, per això, a petició del procurador fiscal i dels arrendadors de la pesca de corall, la reina manà que es fes crida pública als llocs acostumats de Sardènia, i en particular a Càller i a l'Alguer, per a què ningú no gosés pescar i treure coralls de les mars del rei de Tunís sense permís i per a què tots els coralls que fins aleshores haguessin estat pescats i trets sense llicència fossin lliurats a Lluís o al seu procurador.

Aquesta notícia podria enllaçar amb els incidents que sabem que, durant l'estiu de 1446, hi havia hagut entre almenys tres patrons de Càller i Rafael Vives, que els havia acusat de vendre corall que li pertanyia, i que havia desembocat, pel juliol, en un procés arbitral a la llotja dels catalans de Tràpèna que s'havia resolt en favor del mercader³⁹. I, segurament, també enllaça amb la queixa dels consellers de Càller als de Barcelona que hem conegut a través de Capmany, queixa que pogué no ser sinó una mena de contraatac a la defensiva de les acusacions dels Vives i una reacció a la posició de suport obertament declarat en favor dels arrendadors catalans que la reina Maria havia fet palès.

Possiblement perquè era Lluís qui s'ocupava de la gestió de la comercialització del corall fora de Tunís és a ell, *mercader de la pesquera dels coralls*, i no pas a Rafael, que ni tan sols és anomenat, a qui fa referència una altra carta de la mateixa data que la reina envià al virrei de Sardènia per insistir que volia que tingués especial cura en l'afer, perquè no volia de cap manera que el rei de Tunís tingués motius reals per prendre's el perjudici del contracte d'arrendament i l'extracció de coralls sense llicència com a violació de la pau vigent, *car ja sabets que los moros no fan procès jurídic de marques màs obren de fet si poden pendre persones o béns e, pus fossen de vassalls del senyor rey, no guardarien de qui és la culpa e sostendrien la pena, per ventura, los qui mal no merrien*⁴⁰.

La decidida presa de partit de la reina en favor dels germans Vives es reitera novament a la fi de desembre de 1446, quan els consellers de Càller ja havien enviat la seva queixà als de Barcelona però un mes i mig abans que aquests els contestessin. Aleshores, la reina, en una carta enviada als calleresos, no podia pas ser més clara. Deia, significativament des de Barcelona, que li havien estat mostrades les cartes on, adduint que la desena part que instituïa la llei divina ja seria suficient i que el rei de Tunís ja en tindria prou, els consellers de Càller es planyien que Rafael Vives exigís als corallers una tercera part del corall pescat i l'amenaçaven amb grans comminacions si no s'acontentava, en endavant, amb la percepció de només una desena part del corall. I asseverava, a continuació, que si bé era cert que que tothom estava obligat a donar dècima a Déu, no per això estava obligat a arrendar o vendre *ço del seu* per la mateixa quantitat, sinó que això depenia exclusivament de l'arbitri dels contraents, com demostrava el fet que els fruits de vinyes i camps paguessin algunes vegades una desena, però altres una cinquena, una quarta, una terça o, fins i tot, una mitja part. Per tant, i segons la reina, Rafael Vives tenia dret a exigir el que volgués; si els sards arribaven a algun acord amb ell per reduir-ho, no hi tindria pas res a dir; però, altrament, que no es queixessin que la pesca de corall a Tunís no els fos prou profitosa, perquè, al capdavall, ningú no els obligava a anar-hi i, si ho feien, era perquè volien⁴¹.

La contundència de la reina és, per tant, diàfanament manifesta, i no es detura pas aquí. Perquè, al llarg dels següents mesos, Maria va continuar refermant el seu suport als germans Vives.

De manera quasi immediata, escriví al governador de l'illa de Sardènia en el cap de Lugudor, Joan Flors, per tal que també ell fes publicar, quan li ho demanessin Lluís i Rafael, la mateixa provisió que, deia, ja feia dies que havia estat publicada a l'altra banda de l'illa, al castell de Càller, i que arrencava de la constatació que molts sards defraudaven els arrendadors anant d'amagat a Tunís a pescar coralls sense la seva llicència i sense pagar-los el dret corresponent⁴².

També escriví a l'Alguer per recomanar els dos germans als consellers i prohoms de la vila, adduint que tenien molts negocis a l'illa de Sardènia tant per raó del corall de Tunís com per altres mercaderies⁴³.

I, el mateix dia que els consellers de Barcelona contestaren els de Càller, el 14 de febrer de 1447, s'adreçà novament al virrei Erill, al governador Flors, a la vila de l'Alguer, al castell de Càller i al procurador reial a Sardènia advertint-los de l'arribada del mercader Bartomeu Vives –fill, germà o, si més no, sens dubte, familiar de Lluís i Rafael–, que Lluís hi enviava com a factor per administrar els afers de tots dos germans a l'illa,

i que tenia entre les seves primeres comeses la reintegració i satisfacció dels furtus i danys que durant l'estiu anterior, és a dir, durant la temporada de pesca de 1446, havien comès els sards, que el virrei havia d'investigar i castigar⁴⁴.

La "rebel·lia" calleresca, tanmateix, no cessà pas. A mitjan abril de 1447 la reina Maria estava novament indignada perquè hi havia qui sostenia que, en aigües de Tunis, hom podia *pescar coral ne pex ne altra cosa sens voluntat del dit rey de Tunis o de aquell que ell volrà, e que sien béns dels primers ocupants*, de la mateixa manera que en la *pesquera qui-s fa en aquexa ylla* [Sardenya] *per strangés no pagan dret al senyor rey* (cosa que, deia la reina, si era cert que s'esdevenia a Sardenya, no podia sinó atribuir-se a una gran irresponsabilitat del procurador reial). Per això, Maria tornava a amonestar severament els consellers i prohoms de Càller, que aleshores volien procedir contra Macià Cortell, un factor de Lluís Vives que es limitava a intentar que s'executessin les provisions de la reina, provisions de la possible injustícia de les quals ella es considerava, en tot cas, l'única responsable perquè era ella qui les havia dictat⁴⁵.

Mentre la reina Maria feia tots els possibles per intentar que els germans Vives no trobessin més interferències en l'explotació del seu monopoli, a la darrereria de març Alfons la secundava, des de la península itàlica, amb el nomenament, *in et super omnibus et singulis corallatoribus ipso-rumque barquis, vassallis et subditis nostris*, d'un *alguazirio totius maris dicti regni Barberie eiusque districtus*, ofici que va recaure, de per vida, en la persona del català Miquel Sellés. Ofici certament obscur si més no per la seva raresa, sembla indubtable que intentava garantir els drets de Rafael Vives, el qual, de la mateixa manera que *quibusvis corallatoribus corallorumque barqueriis in ipso regno ac eius toto mari Barberie* i que el cònsol de catalans a Tunis, Bernat Vaquer⁴⁶, era comminat a respectar-lo⁴⁷.

CONTEXTUALITZACIÓ DE L'ARRENDAMENT DE 1446

L'obtenció del monopoli de la pesca del corall de Tunis per part dels germans Vives no pot deixar d'emmarcar-se en l'estat de les relacions entre la Corona d'Aragó i el sultanat hàfsida⁴⁸.

Per això, convé saber, almenys, que, al llarg de tota la dècada dels quaranta i dels cinquanta del Quatre-cents, i fins a la desaparició del Magnànim el 1458, els dos sobirans maldaren per intentar cloure un tractat que, a desgrat de petits parèntesis cojunturals durant els quals sembla segellat⁴⁹, sembla que mai no s'arribà a tancar de manera definitiva, ja que sempre trobem indicis o d'interrupció d'unes negociacions que no devien haver arribat al seu terme definitiu, o de ruptura d'una suposada treva per

algun incident o per l'incompliment d'alguna clàusula per part d'alguna de les dues parts⁵⁰.

En conseqüència, l'intercanvi d'ambaixades fou una constant, i és precisament, i significativament, en els moments en els quals sembla assolida l'anhelada conclusió del tractat, quan ens trobem, per exemple, amb els nomenaments com a cònsols de catalans del mercader Joan Perera, el 1443⁵¹; de Bernat Vaquer, el 1446⁵²; o, com veurem després, del propi Rafael Vives, el 1455.

No és pas d'estranyar, per tant, que l'obtenció del monopoli de la pesca de corall per part de Rafael i Lluís Vives, de la qual no coneixem la data concreta per bé que sapiguem que l'estiu de 1446 ja estava en vigor, coincideixi també amb una d'aquestes conjuntures positives, la mateixa que va conduir al nomenament del cònsol Vaquer i que féu que, a partir de mitjan 1446, tant el rei com la reina es poguessin referir a l'existència d'una treva en vigor⁵³.

Coneixent aquest habitual i quasi cíclic ritme d'estira-i-arronsa políticodiplomàtic entre Alfons el Magnànim i Abu-Umar Uthman de Tunis, no sorprèn, tampoc, que, el juny de 1447, quan ja devia haver expirat aquella treva transitòria documentada el 1446, Alfons, des de Tívoli, advertís a les Illes, a Sardenya i als seus lloctinents generals, Joan i Maria, que, com que a Tunis s'estaven armant com a mínim catorze fustes de rems que es deia que anaven a Provença però que se sospitava que podien atacar territoris o vassalls de la Corona d'Aragó, volia que ho fessin publicar, per tal que els súbdits estiguessin advertits, i que fessin crida pública perquè ningú no anés a pescar coralls a les mars de Tunis i perquè aquells que ja haguessin marxat tornessin, per poder evitar, així, que el rei de Tunis pogués infligir represàlies sobre els súbdits catalanoaragonesos que es trobessin a la pesquera⁵⁴.

Tampoc no és d'estranyar, per tant, que, en paral·lel, des de Barcelona, la reina posés sota protecció i salvaguarda reial un llagut armadís que Lluís Vives enviava cap a Tunis patronejat pel ciutadà de Tortosa Antoni Canader, amb totes les seves eixàrcies, forniments i tripulants, i que, sens dubte, devia anar a corallar a la pesquera hàfsida⁵⁵. Perquè, en aquells moments, la reina Maria encara considerava que s'estava 'en pau i treva' amb el rei de Tunis i que calia mantenir-la, o almenys així ho afirmava, en nom propi i del rei, quan temia que una presa feta per un eivissenc no en constituís una violació⁵⁶.

Tanmateix, de manera més o menys immediata ens queda clar que l'acord encara no s'havia conclòs, perquè Alfons reconeixia que les informacions al respecte que havia rebut del seu ambaixador i des Sicília eren

contradictòries⁵⁷. Per això, quan la reina rebé l'advertència d'Alfons sobre les fustes que s'armaven a Tunis, també s'apressà a ordenar als veguers de Girona, Tarragona, Tortosa i al governador de Rosselló i Cerdanya que fessin publicar la informació i crida per impedir que ningú marxés a corallar a Tunis i per fer que els que ja ho haguessin fet en tornessin⁵⁸.

El que sí sorprèn, en canvi, és que, en els anys successius, i en concret entre el juny de 1447 i el juliol de 1454, no hagi aparegut, almenys per ara, no ja cap altre esment directe del monopoli i de la pesca de corall de Tunis, sinó ni tan sols, si n'exceptuem dues notícies aïllades, de negociacions diplomàtiques amb el sultanat⁵⁹.

Per contra, sí que, durant aquests anys, trobem diverses informacions sobre la comercialització del corall tunisenc que donen una notable i sens dubte significativa visibilitat als germans Vives.

ELS VIVES I EL COMERÇ DEL CORALL DE TUNIS

En efecte, les fonts de cancelleria amplien el coneixement que teníem fins ara, i que he ressenyat més amunt, de l'activitat mercantil que els Vives desenvoluparen a l'entorn de Tunis.

El més habitual és trobar-nos-els relacionats amb súbdits genovesos, amb carregaments de corall i també, de manera reiterada, amb els Santàngel.

Sabem, per exemple, que, a la fi de setembre de 1445, Alfons el Magnànim escrigué al duc de Gènova, Rafaele Adorno, per demanar-li que fes justícia a Lluís Vives, a qui el portuguès Lluís Mendes havia capturat una nau que tenia carregada al port de Tunis, l'havia conduïda a Cadis i, allà, l'havia venuda, amb béns i mercaderies, al genovès Battista Spinola. Després, Spinola l'havia duta, carregada, fins a Gènova, on, a petició de Lluís, les mercaderies i béns havien quedat segrestats⁶⁰.

Amb anterioritat al maig de 1448, Rafael Vives també hagué de rescatar, del genovès Nicolò Fieschi, diverses mercaderies pròpies que transportava la galera que aquest havia capturat a Gilibert Montsoriu, mestre de Montesa que, aleshores, era clavari a les mars de Tunis⁶¹.

Pel que fa a les notícies relacionades amb el tràfic de corall, l'abril de 1448 es fa esment de vint capsos amb vint quintars de corall que Rafael Vives havia lliurat en pagament d'un deute a Martino Giustiniani⁶², a qui Lluís de Santàngel les havia pres violentament de la duana o carregador de la Goleta de Tunis quan el genovès ja les havia fins i tot marcat amb el seu signe mercantil⁶³.

Un any més tard, el maig del 1449, era Lluís Vives qui, de manament de la reina, havia dipositat en mans del mercader florentí habitant a

Barcelona Filippo degli Strozzi diverses caixes de corall. Aleshores, el florentí encara en tenia quinze en poder seu, part de les quals havien de ser lliurades a Galceran de Santàngel per pagar un deute als mercaders Macià Salmons i Llorenç Salt⁶⁴.

Encara un any després, el març de 1450, apareix una confusa notícia sobre una sentència judicial i una posterior pronúncia en sentit contrari de l'audiència reial per uns diners procedents de quaranta caixes de corall que Lluís Vives havia venut, tot plegat en relació amb Lluís de Santàngel i amb els creditors de la taula de canvi de Jaume de Casasaja⁶⁵. El que sí queda clar és que, en execució de la sentència reial, Santàngel pretenia cobrar el que Lluís Vives li devia fent recurs al dot, esponsalici i altres drets de la seva dona, Angelina, i que, a la darrerria de setembre, amb un informe del jutge de l'audiència Antoni Devesa, aquesta havia aconseguit testimoniar la seva pobresa, motiu pel qual Santàngel va ser citat a declarar.

Mentrestant, Lluís havia estat empresonat pel veguer de Barcelona per una caució de dos mil florins pels quals havia donat fermances i, després de l'al·legació de pobresa i misèria, la reina evocà totes les causes que l'afectaven perquè fossin tractades a l'audiència, manà que fos alliberat i que anés a trobar-la, prèvia prestació de seguretat de 3000 florins que no fugiria⁶⁶.

RAFAEL VIVES, 1455: LA CONSAGRACIÓ DEL MERCADER A TUNIS I DAVANT DEL MAGNÀNIM I LA NOVA TEMPTATIVA D'OBTENCIÓ DE L'ARRENDAMENT DE CORALL

Amb l'única excepció de la presència a Nàpols d'un ambaixador hàfsida el maig del 1450 i d'una referència a la tramesa de Pere Samassó a Tunis amb algun encàrrec reial a la fi de 1451⁶⁷, després dels reiterats intents d'aconseguir arribar a un acord per a la signatura d'un tractat, els set anys que separen 1447 i 1454 transcorren estranyament en silenci pel que fa a les relacions politicodiplomàtiques entre la Corona d'Aragó i el sultanat hàfsida de Tunis, tot i que sembla que, a la darrerria de 1451, el rei Alfons va dictar, des de Nàpols, una nova prohibició de corallar a "Massalcares i altres parts" de Barbaria, que no sabem ni els motius ni l'abast que tingué, a desgrat de la seva proximitat cronològica amb la concessió del monopoli genovès⁶⁸.

Malgrat aquesta manca de visualització tan contraposada amb el que s'havia esdevingut durant la dècada precedent, el juliol de 1454 el Magnànim ja tornava a considerar que l'acord estava a punt d'assolir el seu terme definitiu. Per això va encarregar al seu conseller i procurador a la cort romana, Pere de Vilarasa, que expliqués al Papa, Nicolau V, que tenia a la seva cort un ambaixador hàfsida que l'instava contínuament de

part del rei de Tunis a signar-hi una pau. Fent gala d'una estratègia retòrica diplomàtica prou habitual quan es tractava de negociar amb els infidels –i que era particularment justificable, en aquest cas, pel fet que l'interlocutor fos la cúpula de l'església catòlica i perquè feia tot just un any que la cristiandat havia perdut Constantinoble en mans dels turcs–, Alfons assegurava que ell no tenia pas cap voluntat de pau, però que, mogut més per compassió i pietat dels captius cristians que podrien ser alliberats si la signava que per una altra cosa⁶⁹, estava disposat a condescendir-hi, sobretot perquè el monarca hàfsida li havia ofert –disfressat de compra de blat per no haver-ho d'anomenar tribut– un tribut o pensió anual que, econòmicament, excediria en molt el preu del cereal. En definitiva, per tant, Alfons volia saber si, en benefici d'aquell gran nombre de captius que serien alliberats, el papa estava disposat a donar-li llicència per enviar blat a Tunis i per concloure el tractat de pau⁷⁰.

La resposta papal no degué fer-se esperar gaire, puix que el 3 d'agost de 1454 Alfons ja tornava a escriure a Vilarasa dient-li que li semblava raonable que, abans d'expedir-li la llicència, el papa volgués saber quina seria la quantitat de forment que pensava enviar anualment a Tunis (deu mil salmes de Sicília anuals) i la durada de l'acord (vint-i-cinc anys)⁷¹. Una quantitat gens menyspreable de blat⁷² i una durada ambiciosa del tractat que, tanmateix, tampoc no quallà, com no ho faria pas abans de la mort del Magnànim, tot i que tornin a succeir-se les aparences de pràctica clouenda del pacte⁷³.

Entre el febrer i el març del 1455, en el marc d'aquest nou dolç *impasse* de quasi assumptió de l'objectiu tan llargament perseguit, és quan els germans Vives es tornen a visualitzar amb tot un devessall de provisions i de concessions reials entre les quals destaca la notícia del nou intent d'arrendar la pesqueria de corall de Tunis per part de Rafael.

Cronològicament ens trobem, en primer lloc, a l'inici de febrer de 1455, amb un guiatge concedit per Joan de Navarra a Lluís Vives (que, per tant, ja s'havia refet dels seus problemes amb la justícia i dels, reals o ficticis, de solvència econòmica) en favor de diverses fustes que havia noliejat i que, tant per afers mercantils com d'interès reial, havien de navegar cap a Mallorca i Barbaria amb cristians i sarraïns a bord⁷⁴.

Poc després, el 19 de febrer, Alfons el Magnànim concedia als germans Rafael i Daniel o Lluís Vives⁷⁵, mercaders que comerciaven amb Tunis, i a fins a quaranta persones de qualsevol edat, sexe i religió que ells anomenessin, un salconduit a beneplàcit, vigent fins a vuit mesos després de la seva revocació i pregó a Palerm i a Nàpols, i vàlid àdhuc en cas de guerra o de desavinences amb el rei de Tunis, per tal que poguessin anar

i tornar del sultanat hàfsida tantes vegades com volguessin i comerciar-hi lliurement, francs de tota gabella⁷⁶.

En la mateixa data, Rafael Vives, que continua apareixent com a habitant de Tunis, rebia d'Alfons el Magnànim un altre salconduit pel fet que *intendat arrendare ab illustrissimo rege Tunisi pesqueriam corallorum que in maritima pertinentiarum regnorum dicti regis solent fieri, et timeat ne, dictam pesqueriam faciendo, per aliquos vasallorum vel subditorum nostrorum damnum aliquod sibi vel in ea existentibus aut ad eam venientibus et ab ea discendenti-bus inferatur*. En aquest cas, el salconduit tenia una durada de deu anys i, com l'anterior, també era vàlid fins i tot en cas de guerra amb Tunis. Assegurava tant Rafael com tots aquells que s'estessin, anessin i tornessin a la pesqueria amb fustes de qualsevol procedència i religió i els autoritzava a portar a la ciutat de Tunis o on volguessin tots els coralls pescats, a vendre'ls i a intercanviar-los-hi. I, basant-se segurament en les males experiències de la dècada anterior, prohibia sota pena de deu mil ducats que ningú pogués pescar coralls ni accedir a la pesqueria si no tenia el permís de Rafael⁷⁷.

Tot i que, arran de la condicionalitat del salconduit (*si idem Raphael dictam pesqueriam habuerit*), sembla clar que l'arrendament del corall no era encara en ferm, no és pas menys evident que Rafael estava convençut que l'obtindria (durant deu anys, potser?) i que transmeté la seva certesa a Alfons el Magnànim. Ho demostra el fet que el monarca ordenés la publicació del guiatge amb crides públiques que no expressaven aquesta condicionalitat i que, per contra, prohibien explícitament que ningú anés a pescar coralls a la pesqueria *in maritima Tunisi seu Barbarie vel Cartaginis* sense llicència de Rafael o del seu procurador⁷⁸. Però també ho demostra el fet que Rafael aprofités la seva estada a Nàpols, on com veurem tot seguit s'havia desplaçat com a ambaixador d'Abu-Umar Uthman de Tunis, per aconseguir diverses concessions més que, possiblement, anaven orientades a complementar l'explotació de la pesqueria de corall que devia veure imminent, o, si més no, a potenciar el lliure exercici de la seva activitat mercantil.

Així, el Magnànim li expedí, també, un guiatge per una *galea o galees, e o galeaça o galeaces*, que pretenia armar, i que tenia vàlidesa fins a sis mesos després del viatge de retorn de les mateixes⁷⁹; una llicència per construir trirrems i galeres, o reparar-ne, i armar-los o armar-les i quedar-se amb les preses de bona guerra que poguessin fer⁸⁰; i una llicència d'un any de durada com a màxim com a conductor i escarador de dues galiasses de francesos patronejades per Llatzarí d'Andrea i Esteve Salelles, anomenades Sant Miquel i Sant Jaume, per enviar aquestes dues embarcacions a Tunis o a

Àfrica i Alexandria i a qualssevol terres de sarraïns, i per transportar-hi tota mena d'infidels i de mercaderies fins que les embarcacions tornessin a Aigües Mortes⁸¹.

Totes aquestes concessions només cobren un ple sentit, però, quan les posem en relació amb d'altres que li foren fetes en paral·lel i que són les que ens donen la justa mesura de la incontestable confiança que tant el Magnànim com l'hàfsida tenien dipositada en el mercader i de l'ascendent que, almenys en aquells moments, havia adquirit sobre tots dos monarques.

Pel que fa a Alfons el Magnànim, aquest, atenent als seus mèrits i als serveis prestats, el nomenà, de per vida, cònsol de catalans a Tunis⁸². Però, a la vegada, arran les seves moltes virtuts, també el nomenà conseller seu⁸³ i, fins i tot, pels seus costums honestos, per la seva prudència i per la seva probitat, li conferí l'empresa reial de la gerra i l'estola, amb llicència i facultat per què ell mateix la lliurés al seu fill adolescent Andreu (el futur cònsol de sicilians a Tunis que ja havíem conegut abans), als altres fills seus i als seus germans, fins al nombre de vuit⁸⁴.

Traduïda, en conseqüència, més en concessions de prestigi que no pas materials, la gratitud d'Alfons el Magnànim envers Rafael Vives pels serveis prestats resulta, òbviament, incommensurable. Malauradament, no tenim cap concreció directa dels motius que originaren tan gran reconeixement, però no hi ha dubte que cal posar-los en relació amb la condició d'ambaixador hàfsida que havia portat el mercader català fins a Nàpols. Molts d'aquests documents en benefici de Rafael expliciten que havia estat enviat a Alfons en qualitat de representant hàfsida, i no es pot negar que l'eufòria alfonsina que el féu mereixedor de tan grans reconeixences sembla relacionada amb una nova pràctica conclusió de l'acord de pau amb Abu-Umar Uthman III, tan llargament perseguit.

Una vegada més, el tancament del pacte sembla un fet. I tan definitiu, aquest cop, que, assegurant que acabava de signar-se, Alfons fins i tot procedí a donar a conèixer la designació de Cidi Azmet Açulimèni Menofet i de Cidi Mahomet Benaçfor com a conservadors de la pau⁸⁵.

Amb la mateixa mesura de l'èxit que se suposava que, finalment, després dels anys que feia que es perseguia aquest objectiu, Rafael Vives havia aconseguit gràcies a la confiança que en ell havia dipositat Uthman, sembla lògic que aspirés a ser recompensat, també, per part del monarca tunisenc, i fins i tot que ja hagués pogut pactar-hi les contrapartides. El nou conferiment de la pesqueria de corall en el qual Vives tan clarament confiava i tenia tan assumit no sembla poder-se interpretar d'una altra manera.

D'entrada, plantejar la possibilitat d'un arrendament de la pesca de corall a Rafael Vives mentre hi havia en curs l'arrendament genovès i, a

més a més, precisament el 1455, quan tot indica que es produí la veritable arrencada de l'explotació del monopoli ligure⁸⁶, sembla difícil. Però la dualitat paral·lela de concessions no hauria estat pas un cas aïllat⁸⁷, ni seria del tot aliè a la dinàmica d'alts i baixos conjunturals de les relacions politicodiplomàtiques.

En tot cas, el que no queda gens clar és si hi hagué, o no, l'oportunitat d'experimentar-ho. Ni, si hi fou, quina durada pogué tenir. Perquè, després d'aquesta allau de provisions que consagren el relleu de Rafael Vives, les nostres fonts quasi tornen, novament, a emmudir.

Sabem, certament, que, amb anterioritat a la primeria de juny de 1455, Alfons el Magnànim havia rebut grans queixes per part del duc de Gènova per raó dels coralls que la galera del noble Joan Roís de Corella havia pres a les parts de Barbaria i que es deia que eren de Joan Cicero, que assegurava que disposava de salconduit per transportar-ne⁸⁸, i que no és altre que el Giovanni germà del Clemente que, el 1452, obtingué l'arrendament genovès i que fou, ell mateix, un dels governadors de la companyia que residien a Gènova⁸⁹.

També sabem que, igual que pel febrer, a la primeria d'octubre de 1455 Lluís Vives havia noliejat diverses fustes per navegar cap a les mars de Mallorca i de Barbaria per afers mercantils i reials⁹⁰.

I, en darrer terme, a mitjan desembre de 1455 descobrim que, com a mínim a Sardenya i tant a Sàsser com a l'Alguer, el lloctinent general hi havia manat publicar ordres que, a menys que es disposés de llicència reial, ningú no anés a corallar en terres enemigues del rei, i en particular a Barbaria⁹¹.

Sense disposar de més elements d'anàlisi, aquestes ordres són de difícil interpretació. Perquè si bé és obvi que, a Barbaria, on hom anava a corallar era a Tunis, no està clar fins a quin punt aquestes terres podien ser pròpiament considerades enemigues i, encara menys, fins a quin punt la necessitat de llicència, reial en aquest cas, es traduïa o no en una restricció pràctica de la pesca, puix que, com hem anat veient, la llicència per corallar, fos dels Vives, fos del rei de Tunis, fos del monarca catalanoaraonès, sempre havia estat, almenys teòricament, necessària.

En qualsevol cas, la darrera notícia del regnat del Magnànim relacionada amb Tunis que he localitzat només torna a testimoniar que, a desgrat de l'eufòria de la primeria de 1455, les negociacions per la pau quedaren novament interrompudes. I que, a la primeria de 1456, ja havien estat represes, perquè a l'inici de febrer el rei Alfons, en una carta adreçada a Abu-Umar, l'advertia que estava disposat a prosseguir-les però que no clouria pas el pacte si, abans, els captius cristians a Tunis, que havien acabat esdevenint el cavall d'aquella batalla, no eren restituïts⁹².

CLOENDA

Al capdavant, no podem sinó concloure que, malgrat els dubtes i els buits documentals que, en tot cas, cal intentar anar resolent en un futur, és obvi que no es pot parlar amb simplicitat i a la lleugera d'una mena de debacle de la presència catalana a Tunis a partir de 1451 i prenent la concessió de l'arrendament de la pesca de corall als genovesos com a pedra de toc.

És evident que, encara que en alguns punts pugui ser confusa, la situació és molt més complexa que això. I que, el 1455, els catalans —o almenys un català, Rafael Vives, que, per la seva tasca diplomàtica, fou mereixedor tant de la màxima confiança d'Alfons el Magnànim com d'Abu-Umar Uthman III de Tunis⁹³— continuaven tenint opcions de convertir-se en beneficiaris de l'arrendament de la pesqueria de corall de Tunis i estaven, per tant, en disposició de competir amb la concurrència genovesa.

Cal esperar que, en endavant, tant la continuació de la recerca en fonts de la Corona d'Aragó com una possible relectura de les fonts genoveses buscant-hi l'ombra catalana puguin donar-nos nous elements interpretatius i resposta a alguns interrogants.

Tanmateix, a hores d'ara ja estem si més no en condicions de puntualitzar que la imatge de la completa decadència i del fracàs catalanoaragonès a Tunis (que sovint ha estat associat, de manera massa mecànica, a la presència siciliana en el sultanat, menystenint la catalana pròpiament dita) i d'una possible retirada cedint l'espai a l'empenta lligur no és gens clara; d'afegir que els pocs indicis que tenim de la gestió del monopoli català no el vinculen pas, necessàriament, de manera exclusiva, a Tabarca; i d'afirmar que qualsevol aproximació al comerç català amb Tunis a la plenitud del segle XV ha de gravitar a l'entorn de la singularitat de la família Vives i, en particular, de Rafael, un personatge fins ara pràcticament desconegut i que no només estigué establert a Tunis sinó que, a més a més, des d'allí fou capaç de teixir una xarxa d'interessos i de complicitats, a cavall de les dues ribes de la Mediterrània, tan densa i estreta que, fins i tot, pogué deixar-la en herència als seus descendents.

* Aquest treball s'inscriu en el marc del projecte de recerca aprovat i finançat per la DGCYT "Entre la Península Ibèrica i el Mediterrani. Interaccions polítiques, econòmiques i culturals de la Corona d'Aragó a la Baixa Edat Mitjana" (HUM2004-000916). Vull agrair a H. Bress, G.T. Colesanti, D. Coulon, M. Diago, Ph. Gourdin, F. Manconi, M.G. Mele, M.G. Meloni i O. Schena que m'hagin ajudat a localitzar la bibliografia que em resultava de difícil accés; a M. Raufast Chico que m'hagi facilitat les reproduccions dels documents conservats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB); a D. Duran i Duelt que m'hagi indicat l'existència, en sèries de registres de Cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) que jo no havia consultat prèviament, d'alguns dels documents que he utilitzat; i a Beatriz Canellas i Jaume Riera, de l'ACA, el seu assessorament arxivístic. Abreviatures utilitzades: ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó; AHCB = Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona; AHPB = Arxiu Històric de Protocols de Barcelona; ASC = Archivio di Stato di Cagliari; C = Cancelleria; CC = Consell de Cent; Ll. = Lletres; reg. = registre.

1. A. de Capmany y de Monpalau, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Barcelona, Cámara Oficial de Comercio y Navegación, 1961-1963, vol. II, tom I, doc. 356, pp. 512-513 (vol. II, doc. 174, p. 267 de l'edició original feta a Madrid, Imprenta de D. Antonio de Sancha, 1779). Cf. AHCB, CC, Ll. Comunes, 1B.X-16, f. 163.

2. L'edició original de l'obra de Capmany diu, per error, ja que la lectura de la data del document original és ben clara i ni tan sols duu cap esmena, 14 de desembre de 1446 en comptes de 14 de febrer de 1447; la reedició de 1961-1963 ho rectificava, però L. de Mas Latrie (vegeu la nota 4) o P. Tola, *Codice Diplomatico della Sardegna*, Sàsser, Carlo Delfino, 1984-1985, vol. II, doc. XXXII, pp. 68-69, per exemple, encara la recullen equivocada. I com que, quasi sense excepció, la immensa majoria dels autors han basat els seus estudis en aquestes publicacions, també han anat reiterant, inconscientment, l'error cronològic.

3. A. de Capmany, *Memorias*, vol. II, tom I, doc. 357, pp. 513-514 (vol. II, doc. 176, pp. 268-269 de l'edició de 1779). Cf. AHCB, CC, Ll. Closes, 1B.VI-12, ff. 139v-140r. Per tant, i encara que la carta de Càller no ho expliciti, hi ha la possibilitat que Rafael Vives imposés als corallers sards exaccions fiscals superiors que als catalans. Tanmateix, no sabem si la intenció de Lluís de convèncer Rafael va fructificar.

4. M.L. de Mas Latrie, *Traité de paix et de commerce et documents divers concernant les relations des chrétiens avec les arabes de l'Afrique septentrionale au Moyen Age, recueillis par ordre de l'empereur*, París, H. Plon, 1866 (en reedició facsímil de Burt Franklin, Nova York, ca. 1975), vol. II, doc. XXVII, pp. 332-333 i nota 2 de la p. 333, on es fa esment de la data errònia de 14 de desembre de 1446 (vegeu la nota 2). També P. Tola, *Codice*, vol. II, docs. XXXI, p. 68, i XXXII, pp. 68-69, reedita tots dos documents basant-se en l'edició original de Capmany.

5. Bé que, en l'entorn genovès, en algunes ocasions s'hagi fet amb la data de 1439 en comptes de la de 1446, error que, per ara, he localitzat per primer cop en F. Podestà, *La pesca del corallo in Africa nel medio-evo e i genovesi a Marsacares*, Gènova, Tipografia R. Istituto Sordo-Muti, 1897, pp. 15-16, que no indica quina és la seva font. Trobem referències al monopoli de Rafael Vives sobre la pesca de corall de Tunis per exemple a O. Pastine, "Liguri pescatori di corallo", *Giornale Storico e Letterario della Liguria*, nuova serie, VII-1 (Gènova, 1951), p. 172; L. Camós y Cabruja, "Referencias documentales en torno al tráfico del coral en Barcelona en el siglo XV", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona XIX* (Barcelona, 1946 [1947]), pp. 150-151; S. Raurich Ferriol, "La pesca del coral en la costa N.E. de Cataluña", *Boletín de la Real Academia de la Historia CXIV* (Madrid, 1944), pp. 374-375; L. C[amós] C[abruja], "Algunas noticias sobre la industria y el comercio del coral en Barcelona en el siglo XV", *Barcelona, divulgación histórica. Textos del Boletín semanal radiado desde la emisora Radio Barcelona por el Instituto Municipal de Historia de la Ciudad VI*

(Barcelona, 1948), p. 62; G. Zanetti, "La pesca del corallo in Sardegna (profilo storico)", *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita* X-XI (Saragossa, 1960), p. 107, nota 38; G. Tescione, "Gli aragonesi e la pesca del corallo in Sardegna", *Atti del VI Congresso Internazionale di Studi Sardi*, vol. I, Càller, Centro Internazionale di Studi Sardi, 1962, p. 150; J. Heers, *Gènes au XVe siècle. Activité économique et problèmes sociaux*, París, SEVPEN, 1961, pp. 426-427; C. Carrère, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, Curial, 1977, vol. I, pp. 152, 390 i nota 50, i vol. II, pp. 110, 119, nota 104 (que, tanmateix, parla sempre de Rafael Vives en comptes de Vives, error que, remetent a ella, també repeteixen altres autors); R. Brunschvig, *La Berbérie Orientale sous les Hafssides. Des origines à la fin du XVe siècle*, París, Publications de l'Institut d'Études Orientales d'Algèria - Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien-Maisonneuve, 1982, vol. I, p. 251, nota 1; G. Bresc-Bautier, "Le corail sicilien dans la Méditerranée médiévale", *L'homme méditerranéen et la mer. Actes du Troisième Congrès International d'études des cultures de la Méditerranée Occidentale (Jerba, Avril 1981)*, Tunis, Association Internationale d'Étude des Civilisations Méditerranéennes - Institut National d'Archéologie et d'Art de Tunis, 1985, p. 186; B. Doumerc, "Le consulat vénitien de Tunis (1470-1473)", *Les Cahiers de Tunisie* XXXIII/155-156 (Tunis, 1991), pp. 461-462; F. Perasso, "I coralli di Corsica e di Sardegna nella politica e nel commercio genovesi del XV secolo", *Studi e ricerche*. VII, Gènova, Facoltà di Magistero - Università degli Studi, 1986, p. 88; Ph. Gourdin, "Émigrer au XVe siècle. La communauté ligure des pêcheurs de corail de Marsaqaes. II. Vie quotidienne, pouvoirs, relations avec la population locale", *Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age* 102-1 (Roma, 1990), p. 133; ídem, "La première intervention européenne dans l'exploitation du corail maghrébin: les catalans et les siciliens à Tabarka (1446-1448)", *Anuario de Estudios Medievales* 27/2 (Barcelona, 1997), pp. 1021-1044; ídem, "Le corail maghrébin à l'époque moderne", *Corallo di ieri, corallo di oggi. Atti del Convegno. Ravello, Villa Rufolo, 13-15 dicembre 1996*, Bari, Edipuglia, 2000, pp. 55 i 56; V. Piervigiani, "Aspetti giuridici della pesca del corallo in un trattato seicentesco", *Alghero, la Catalogna, il Mediterraneo. Storia di una città e di una minoranza catalana in Italia (XIV-XX secolo)*, [Sàsser], Edizioni Gallizzi, [1994], p. 412; L. Balletto, "Gènes et le Maghreb au XVe siècle", *L'Occident musulman et l'Occident chrétien au Moyen Age, coordonné par M. Hammam*, Rabat, Université Mohammed V - Publications de la Faculté des Lettres et des Sciences Humaines, 1995, p. 102; ídem, "Famiglie genovesi nel Nord-Africa", *Dibattito su Grandi Famiglie del Mondo Genovese fra Mediterraneo e Atlantico. Atti del Convegno. Montoggio, 28 ottobre 1995. A cura di Geo Pistarino*, Gènova, Accademia Ligure di Scienze e Lettere, 1997, p. 61; ídem, "Sul limite delle Crociate: liguri di Ponente nel regno di Tunisi", *Rivista Ingauna e Intemelina [Atti del Convegno di Studio Dall'Antichità alle Crociate. Archeologia, arte, storia ligure-provenzale. Imperia, 5-6 dicembre 1995]*, LI (Bordighera, 1998), p. 92; ídem, "Dalla Corsica a Marsaqaes nel secondo Quattrocento", *Medioevo. Saggi e Rassegne* 24 [Càller, 1999], p. 137; F. Manconi, "Traffici commerciali e integrazione culturale nel Mediterraneo occidentale fra Quattro e Cinquecento", *Studi Storici* 36-4 (Roma, 1995), p. 1059; ídem, "La pesca e il commercio del corallo nei paesi della Corona d'Aragona al tempo di Alfonso il Magnanimo", *XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona (Napoli, 1997). Atti. Secondo volume*, Nàpols, Comune di Napoli, 2000, p. 1136; H. Bresc, "Pêche et commerce du corail en Méditerranée de l'Antiquité au Moyen Âge", *Corallo di ieri*, p. 42; L. Piccinno, "I rapporti commerciali tra Genova ed il Nord Africa in età moderna: il caso di Tabarca", *Quaderni di ricerca della Facoltà di Economia dell'Università degli Studi dell'Insubria* 2003/15 (Varese), pp. 3-4 (en curs de publicació a *Relaciones entre el Mediterráneo cristiano y el Norte de África en época medieval y moderna. Granada, 2002*); ídem, "Le popolazioni liguri e la pesca del corallo nel Mediterraneo. L'impresa di Francesco Di Negro e soci", *Quaderni di ricerca della Facoltà di Economia dell'Università degli Studi dell'Insubria* 2003/16 (Varese), p. 3 (en curs de publicació dins *Atti del Convegno nazionale di studi "Un fiore degli abissi. Il corallo: pesca, storia, economia, leggenda, arte". San Vito lo Capo - Trapani, 11-13 ottobre 2002*).

6. Cf. Ph. Gourdin, "Émigrer...II", p. 133; ídem, "La première", *passim*. He de dir que, personalment, la consideració que, en aquest darrer article, Gourdin fa de Tabarca com a centre únic de l'explotació catalana (consideració que reitera a ídem, "Le corail", p. 55) a mi no em sembla tan evident com ell pretén, perquè es fonamenta, segons reconeix ell mateix, en el fet que és l'únic nom de lloc que apareix a la documentació notarial de Tràpèna, per bé que sigui a la meitat dels contractes, i perquè Tabarca no apareix mai, en canvi, esmentada en la documentació catalana que fa referència al monopoli.

7. Si deixem Tunis de banda, per ara els lligams mercantils dels Vives amb Barbaria estan documentats, com a mínim, des de l'inici de la dècada dels quaranta: segons una referència que dona C. Carrère, *Barcelona*, vol. II, p. 117, nota 97 (AHPB, [Antoni Brocard, Manual, 1440, 12 de setembre], 106/17), el setembre 1440 Lluís Vives havia noliejat la galera del noble Joan de Cardona, àlies de Prades, amb destinació a Mallorca i Barbaria, i un altre document del mateix notari ens permet saber, també, que, amb data de 5 d'octubre de 1440, Lluís rebutjà el pagament d'una lletra de canvi datada a Mallorca el 23 de setembre que li enviava el mercader mallorquí Joan Pardo a favor del mercader barceloní Ramon Bertran per valor de 147 reials 12 sous de moneda de Mallorca (AHPB, 106/17, document del 5 d'octubre de 1440).

8. Ph. Gourdin, "La première", p. 1036, nota 48. De manera potsar una mica agosarada si ho hem de jutjar només pels elements que ell dóna a conèixer, Gourdin atribueix a aquest fracàs dels sards en l'arbitratge el fet que, al cap de quatre mesos, els consellers de Càller enviessin a Barcelona la carta que va publicar Capmany. Però com podeu veure en el text corresponent a les notes 37-39, la carta de Càller tenia altres precedents.

9. A. de Capmany, *Memorias*, vol. II, tom I, doc. 358, pp. 514-515 (vol. II, doc. 179, pp. 271-272 de l'edició de 1779). AHCB, CC, Ll. Closes, 1B.VI-12, f. 160r-v. C. Carrère, *Barcelona*, vol. II, p. 111 i nota 75 fa referència a la documentació original però n'interpreta malament el contingut, ja que segons ella "Ramon es preocupa d'alliberar els mercaders moros i de tornar-los a llur ciutat i és per això que hom el recomana al rei de Tunís", i ho vincula, a més, amb una carta del gener de 1447 que, tot i que fa referència a un viatge de Desplà de Tunís a Granada amb alguns mercaders sarraïns, no necessàriament hi ha d'estar relacionada, perquè no parla pas de l'empresonament de Ramon ni de la captura de la nau per genovesos (vegeu-ho a la nota 15), ans del nòlit de l'embarcació a aquests i dels posteriors problemes per cobrar-lo. Pel que fa a la realitat de l'afer, la carta adreçada a Vives fins i tot aclareix que *lo rey d'Almaria e los dits moros mercaders e lo sacristà e los mercaders cristians qui allà [Almeria] són n'i han fetes letres testimoniales, les quals seran portades aquí en Túniç, e plàcia a Déu que contenguen ço que nosaltres desijam, és a dir, que la dita nau e los dits mercaders arribaren a la dita ciutat d'Almaria ab bon salvament e (...) affermaren ésser ben contents del dit en Pere Dezplà que vers ells havia fet lo degut*, per tal que Ramon pogués sortir de rehenca.

10. AHCB, CC, Ll. Closes, 1B.VI-12, ff. 160v-161r.

11. AHCB, CC, Ll. Closes, 1B.VI-12, f. 161r-v.

12. AHCB, CC, Ll. Closes, 1B.VI-12, ff. 161v-162r.

13. AHCB, CC, Ll. Closes, 1B.VI-12, ff. 160v-161r.

14. C. Carrère, *Barcelona*, vol. II, pp. 152-153 i notes 17 a 20. AHCB, CC, Ll. Comunes, 1B.X-17, f. 68.

15. L'afer dels Desplà també té ressò en la cancelleria reial, que és la que ens permet aclarir la concatenació dels esdeveniments arran de diverses cartes enviades el 21 de gener de 1447 pel rei Alfons, des de Tívoli, al rei de Tunís, a *Abraham Çolimeni* i a *Abraham Benolli* (en sicília) i a *Azmet Bocareni* i a Rafael Vives (en català), i per tant uns mesos abans que els consellers de

Barcelona es mobilitzessin pels Desplà: Pere i Ramon havien noliejat o escarat la seva nau a diversos mercaders sarraïns de Tunis, un dels quals era l'Azmet Bocareni a qui s'adreça una de les cartes, fins a Almeria, on havien arribat bé tant les mercaderies com les persones; un cop allí, i amb consentiment exprés dels noliejadors, Pere volgué anar cap a terra de cristians per abastir-se de vitualles i d'altres coses necessàries per a la nau, però aquesta fou capturada per embarcacions corsàries genoveses. Arran d'això, Ramon, que havia romàs a Tunis, havia estat empresonat almenys durant un mes i s'havia vist obligat a pagar una ferma de 3000 dobles. Rafael Vives havia estat, en efecte, un dels qui més havia instat perquè Ramon fos absolt de les fermances i recuperés la llibertat, cosa que també perseguïen aquestes cartes, adduint, òbviament, que la innocència dels Desplà era palesa (ACA, C, reg. 2536, ff. 57r, 57v i 57v-58r. 1447, gener, 21. Tivoli; dec la localització d'aquests documents a l'amabilitat de D. Duran i Duelt).

16. *me trobi en camp ab lo rey de Túniç*, no pas "me trofi", com indica C. Carrère, *Barcelona*, vol. I, p. 153, nota 20.

17. Extracte citat també ibídem, pp. 152-153, nota 19.

18. Ho veurem després amb més detall. C. Carrère, *Barcelona*, vol. I, p. 141, ja ho havia indicat en el seu llistat de cònsols.

19. H. Bresc, *Un monde méditerranéen. Économie et société en Sicile, 1300-1450*, Palerm - Roma, Accademia di Scienze, Lettere e Arti - École Française de Rome, 1986, vol. I, p. 448, nota 19, citat per Ph. Gourdin, "La première", p. 1038, nota 56.

20. Vegeu el text que segueix a la nota 84.

21. M.L. de Mas Latrie, *Traités*, vol. II, docs. XXII i XXIII, pp. 174 i 174-175, tot i que en el segon document, sens dubte per error (com ja indica R. Brunschvig, *La Berbérie*, vol. I, p. 272 i nota 4) Rafael Vives sigui anomenat ambaixador de Portugal (i per això també, en conseqüència, a M.L. de Mas Latrie, *Traités*, vol. I, p. 319), cosa que no s'esdevé en el primer, que és de la mateixa data i origen. També B. Doumerc, "La ville et la mer: Tunis au xve siècle", *Les Cahiers de Tunisie* XXXIV/137-138 (1986), p. 124, i ídem, "Le consulat", pp. 461-462, fa esment de les funcions oficials assumides per Rafael Vives en relació amb la cort de Tunis.

22. Cf. B. Doumerc, "Le consulat", p. 465.

23. Ibídem, p. 461, *deux Aragonais de Naples: les frères Michel et Francesco Striva* (no queda del tot clara la interpretació que cal donar, aquí, al terme "aragonesos" en relació amb l'origen dels dos germans).

24. Vegeu, més endavant, el text corresponent a la nota 84.

25. A. Giuffrida, "Frammenti di corrispondenza commerciale del genovese Giovanni Gregorio Stella mercante a Tunisi (1479-1480)", *Les Cahiers de Tunisie* XX/7-78 (Tunis, 1972), pp. 30-31 i pp. 32-35 de l'apèndix documental.

26. Cf. C. Trasselli, *Note per la storia dei banchi in Sicilia nel xv secolo. Parte II. I banchieri e i loro affari*, Palerm, Banco di Sicilia, 1968, p. 287.

27. Ibídem.

28. Ibídem, p. 288.

29. Ibídem, p. 310.

30. Ibídem, p. 289.

31. Clemente Cicero formà una societat de parts múltiples o 'carati', en concret vint-i-quatre, dotze dels quals foren per a ell, sis més per Leonardo Lomellini i tres per Nicola

Giustiniani, que eren a Tunis mateix, i els tres restants els confià al seu germà Giovanni perquè els vengués a Gènova, on foren assignats a Lodisio, Lazzaro i Arduisio Spinola.

32. Marsa'l Kharaz, plaça ubicada entre Bona i Tabarca, actualment La Calle, en territori algerià.

33. Coneixement que tenim bàsicament gràcies a Ph. Gourdin, "Émigrer au xve siècle. La communauté ligure des pêcheurs de corail de Marsaquares. I. Étude de la population et des modalités de départ", *Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age* 98 (Roma, 1986), pp. 543-605, i ídem, "Émigrer... II", pp. 131-171, però també gràcies a L. Balletto, "Gènes et le Maghreb", pp. 102-104; ídem, "Famiglie", pp. 61-68; ídem, "Dalla Corsica", pp. 135-160; ídem, "Sul limite", pp. 92-96. Si bé en aquests treballs ja s'hi recullen alguns altres autors que, de manera més o menys directa, hi han fet referència, cal fer si més no esment d'estudis que en foren pioners, com els de F. Podestà, *La pesca*, pp. 18-31; E. Marengo, "Genova e Tunisi (1388-1515)", *Atti della Società Ligure di Storia Patria* XXXII (Gènova, 1901), pp. 61-62; o O. Pastine, "Liguri", pp. 171-173, a més de J. Heers, *Gènes*, pp. 201 i 427; F. Perasso, "I coralli", pp. 88-91; o B. Doumerc, "Le consulat", pp. 455-460.

34. Puix que la cinquantena d'actes notariais que Gourdin ha localitzat a Tràpena són dates entre el juliol de 1446 i el juliol de 1448, l'autor dedueix que l'explotació catalana hauria durat poc més de dos anys però tres campanyes estiuenques: la de 1446, la de 1447 i la de 1448, que hauria finalitzat el setembre (Ph. Gourdin, "La première", p. 1024). Gourdin també indica (ibídem, p. 1035, nota 45) que en un estudi que té en curs sobre les relacions entre Sicília i el Magreb a partir de fonts notariais de l'arxiu de Tràpena el període d'intensos intercanvis comercials s'acaba brutalment en els anys 1450-1451, i que després, fins a la signatura de la treva de 1473, el que domina és el cors.

35. Ibídem, pp. 1043 i 1044.

36. Em refereixo fonamentalment a F. Cerone, "La politica orientale di Alfonso d'Aragona. I. Le relazioni e le alleanze africane. Tunisi", *Archivio Storico per le Province Napoletane* XXVII-III (Nàpols, 1902), pp. 380-456, i a ídem, "Alfonso il Magnanimo e Abu 'Omar Othmân. Trattative e negoziati tra il Regno di Sicilia di qua e di là dal Faro ed il Regno di Tunisi (1432-1457)", *Archivio Storico per la Sicilia Orientale* IX (Catània, 1912), pp. 45-70 i X (Catània, 1913), pp. 22-78. Cal advertir que aquests treballs contenen alguns errors cronològics i de lectura i interpretació crítica de les fonts que, en cas de necessitat, ja aniré assenyalant. Poden complementar-se amb F. Giunta, "Fra Giuliano Mayali. Agente diplomatico di Alfonso il Magnanimo (1390(?)-1470)", *Archivio Storico Siciliano* 2 (Palerm, 1947), pp. 153-198, i C. Trasselli, *Sicilia, Levante e Tunisia nei secoli XIV e XV*, Tràpena, Società Editrice Drepanum, 1952.

37. ACA, C, reg. 3044, ff. 148v-149r. 1446, agost, 13. Barcelona.

38. ASC, K5 (*Registrum regale curiae gubernationis et viceregiatus regni Sardiniae*), f. 209r-v. 1446, setembre, 20. Barcelona, carta que també apareix registrada a ACA, C, reg. 3044, f. 156r-v.

39. Cf. Ph. Gourdin, "La première", p. 1036, nota 48, tal com ja he indicat en el text corresponent a la nota 8.

40. ACA, C, reg. 3192, f. 160r. 1446, setembre, 20. Barcelona.

41. ACA, C, reg. 3192, f. 172r. 1446, desembre, 30. Barcelona. Val la pena advertir, tal com assenyalava Ph. Gourdin, "Émigrer... II", p. 149 i nota 67, que un terç del corall pescat és també la quantitat que la companyia genovesa féu pagar als corallers a partir de 1455 mentre que, fins aleshores, els n'havia exigit la meitat, de manera que tampoc no és una cosa tan desafortunada.

42. ACA, C, reg. 3192, f. 173v. 1447, gener, 2. Barcelona.
43. ACA, C, reg. 3192, ff. 173v-174r. 1447, gener, 2. Barcelona.
44. ACA, C, reg. 3192, ff. 178v-179r, 179r-v i 179v-180r. 1447, febrer, 14. Barcelona.
45. ACA, C, reg. 3271, f. 138r-v. 1447, abril, 12. Barcelona. És probable que hagués estat Joan Flors, el governador de l'illa al cap de Lugudor, qui hagués informat la reina dels problemes de Cortell, perquè aquell mateix dia la reina se li va adreçar per agrair-li que l'hagués escrit en favor dels factors de Lluís Vives (ACA, C, reg. 3271, f. 138r-v. 1447, abril, 12. Barcelona). Pel que fa als drets que, evidentment, els estrangers pagaven per corallar a Sardenya, consta que, a partir de 1375, a l'Alguer, els provençals i altres estrangers hi satisfecien un vintè del producte pescat (cf. F. Manconi (ed.), *Libre Vell. I libri dei privilegi della città di Alghero*, vol. I, Càller, AMD Edizioni, 1997, doc. 48, pp. 87-88); i que, el 1499, hi pagaven 60 sous per cànter de corall, mentre que el 1509, el 1511 i el 1515 el dret era de 66 sous i 8 diners tant a l'Alguer com a Castel Genovese (cf. P. Amat di San Filippo, *Indagini e studi sulla storia economica della Sardegna. Memoria postuma*, Torí, 1902, p. 119, nota 4, i F. Podestà, "I genovesi e le peschiere di corallo nei mari dell'isola di Sardegna", *Miscellanea di Storia Italiana*, III-IV (1900), p. 17). A l'entorn del paper dels catalans en la pesca de corall de Sardenya i dels seus problemes amb genovesos i sards remeto a R. Salicrú i Lluch, "Els catalans i el corall de Sardenya a la primeria del segle XVI", *La corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals – CSIC, 2005 (en premsa).
46. Alfons l'havia nomenat a mitjan agost de 1446 mentre actuava com a ambaixador seu a la cort hàfsida en les negociacions que hi havia en curs per a la signatura d'un tractat (ACA, C, reg. 2598, ff. 167r-v. 1446, agost, 16. Castell Nou de Nàpols).
47. ACA, C, reg. 2598, ff. 176v-177r. 1447, març, 26. Tívoli.
48. Tal com ja he dit, i per bé que amb algunes llacunes, el seguiment d'aquestes relacions políticodiplomàtiques, que mereixerien molta més atenció de la que aquí puc dispensar-los, es pot fer bàsicament a través de F. Cerone, "Alfonso", i complementàriament amb ídem, "La política orientale"; F. Giunta, "Fra Giuliano"; i C. Trasselli, *Sicilia*, pp. 51-56. Cal advertir que, sovint, hom s'ha referit de manera equívoca a les relacions diplomàtiques entre Alfons el Magnànim i Uthman com si es tractés exclusivament de relacions sicilianes, per bé que, lògicament, fins i tot quan els agents diplomàtics eren sicilians, afectessin a tot el conjunt de territoris de la confederació catalanoaragonesa.
49. Tant el desembre de 1438 (ACA, C, reg. 2650, f. 92v. 1438, desembre, 9. Gaeta; cf. F. Cerone, "Alfonso", pp. 49-55) com l'octubre de 1439, mentre l'ambaixador fra Giuliano Mayali encara era a Tunis (ACA, C, reg. 2890, f. 148. 1439, octubre, 22. *In nostris felicibus castris apud Massariam Regine*; ed. F. Cerone, "Alfonso", doc. VI, pp. 22-23) i l'agost de l'any següent (ACA, C, reg. 2518, ff. 149v-150r. 1440, agost, 9. Gaeta, document que he localitzat gràcies a l'amabilitat de D. Duran i Duelt), Alfons fa referència a la treva o a les violacions de la treva (suposadament) signada amb Tunis; però sempre, de manera immediata, hi ha indicis de ruptura d'unes negociacions que no devien ser pas del tot tancades o, si més no, en cap cas no queda clar la suposada durada de la mateixa.
50. A més del 1446, com veurem tot seguit, únicament tenim la relativa certesa de la vigència d'una treva entre el 1439 i el 1440 i ens consta que, a la primeria de 1455, fins i tot es nomenaren conservadors de la pau, tal com podeu veure en el text corresponent a la nota 85; per contra, cal descartar rotundament que, a l'inici de 1452, s'arribés a estipular cap acord (tant F. Cerone, "Alfonso", pp. 71-72, com F. Giunta, "Fra Giuliano", p. 176, fent-se ressò del primer, indiquen que, a la primeria de 1452, s'estipulà una treva. Però el document

al qual remet Cerone [ACA, C, reg. 2890, ff. 73r-80] és un memorial de l'1 de març de 1437, no pas de 1452, com ell no només diu sinó que, fins i tot, i incomprensiblement, també transcriu, segurament per error [F. Cerone, "Alfonso", p. 72, nota 1]). Pel que fa a la vigència d'una treva entre el 1439 i el 1440, a ACA, C, reg. 2728, ff. 108r-v, 108v-109r-v i 111r-v. 1445, abril, 3. Baletta, Alfons el Magnànim hi fa esment d'un acte de pirateria comès contra súbdits hàfsides l'any 1439 o 1440 "mentre era signada la treva" entre ell i el rei de Tunis. Certament, tant el desembre de 1438 (ACA, C, reg. 2650, f. 92v. 1438, desembre, 9. Gaeta; cf. F. Cerone, "Alfonso", pp. 49-55) com l'octubre de 1439, però mentre l'ambaixador fra Giuliano Mayali encara era a Tunis negociant (ACA, C, reg. 2890, f. 148. 1439, octubre, 22. *In nostris felicibus castris apud Massariam Regine*; ed. F. Cerone, "Alfonso", doc. VI, pp. 22-23), com l'agost de l'any següent (ACA, C, reg. 2518, ff. 149v-150r. 1440, agost, 9. Gaeta, document que he localitzat gràcies a l'amabilitat de D. Duran i Duelt), Alfons fa referència a la treva o a les violacions de la treva signada amb Tunis, però en cap cas no queda prou clar quin és el suposat abast de la mateixa. F. Cerone, "Alfonso", p. 49, ho soluciona adduint que, tot i que no se'n sàpiga la durada i que quedí fora de dubte que el 1438 estava en vigor una treva, el que es buscava era, en realitat, convertir la treva en un veritable tractat de pau. Certament, el 1438 Alfons el Magnànim indica, en un memorial adreçat a fra Giuliano, que, si no hi pot haver concòrdia de pau, conclouguí almenys una treva per poc temps, que no durí més de dos anys (ACA, C, reg. 2890, f. 117r. [1438, desembre]; ed. F. Cerone, "Alfonso", doc. III, pp. 68-69). Però no trobem cap més indici en aquest sentit fins al 1454, quan Alfons buscava l'aquiescència del Papa, Nicolau V, per concloure un tractat de pau de vint-i-cinc anys de durada (vegeu-ho en el text corresponent a les notes 69-73).

51. ACA, C, reg. 2844, f. 43r-v. 1443, març, 22. Nàpols, nomenament fet per Alfons el Magnànim que he pogut localitzar gràcies a les indicacions de D. Durant i Duelt. Gairebé un any després, el febrer de 1444, quan Alfons comunicà a les autoritats mallorquines que havia fet el nomenament de Perera i demanà als jurats de la Ciutat que l'elegissin, podem saber que Perera era un mercader mallorquí (ACA, C, reg. 2526, ff. 169v-170r i 170r-v. 1444, febrer, 27. Castellnou de Nàpols). El nomenament de Perera es féu en una conjuntura en la qual l'acord semblava quasi conclòs, arran de les gestions de l'ambaixador Antonio Dentice (ACA, C, reg. 2652, f. 39r. 1443, març, 24. Nàpols; ed. F. Cerone, "Alfonso", doc. IX, p. 25, que tanmateix remet, per error, al foli 34 en comptes d'al 39r). Per això, el maig de 1443, per exemple, la reina fins i tot deia que havia alliberat alguns captius per observació de la seguretat entre Alfons i Uthman (ACA, C, reg. 3189, ff. 65v-66r. 1443, maig, 11. València). Tanmateix, a la primeria d'agost Alfons ja donà llicència per tal que, si Dentice tornava amb les negociacions trencades, es pogués anar a fer guerra a les costes de Barbaria (ACA, C, reg. 2652, f. 65v. 1443, agost, 4. Pentima) i, a la primeria de novembre, des de Sulmona, ordenà a tots els mercaders i súbdits seus que es trobessin a Tunis que abandonessin el regne (ACA, C, reg. 2653, f. 18r. 1443, novembre, 6. Sulmona). Amb tot, a mitjan gener de 1444 ja tornava a dir que a la seva cort hi havia un ambaixador hàfsida i que creia que s'arribaria a bona conclusió, de manera que només aconsellava als mercaders que s'estaven a Tunis que fossin cauts mentre no es confirmés la notícia (ACA, C, reg. 2690, ff. 46r-47r. 1444, gener, 12. Castell Nou de Nàpols). Un mes després, pel febrer, fins i tot s'enviaren a Tunis els captius de la pau signats per l'ambaixador hàfsida (ACA, C, reg. 2698, ff. 37v-40v, 41r i 41v, 1444, febrer, 12. Nàpols; ed. F. Cerone, "Alfonso", docs. X, XI i XII, pp. 25-34, amb alguns errors en la referència arxivística). No sorprèn pas, per tant, que fos de manera quasi paral·lela que Alfons demanés a Mallorca l'elecció del cònsol. Però el març de 1445 la pau encara no havia estat conclòs (ACA, C, reg. 2690, f. 143r. 1445, març, 20. Altamura; ed. F. Cerone, "Alfonso", doc. XV, p. 37, i ACA, C, reg. 2690, f. 143v. 1445, març, 20. Altamura). Vull advertir que, en tots els possibles dubtes d'identificació de la data tònica dels documents, m'he regit per A. Giménez Soler, *Itinerario del Rey don Alfonso de Aragón y de Nápoles*, [Saragossa], [Mariano Escar], [1909].

52. Tal com ja he assenyalat a la nota 46, Alfons el va nomenar a mitjan agost de 1446 (ACA, C, reg. 2598, ff. 167r-v. 1446, agost, 16. Castell Nou de Nàpols), mentre actuava com a ambaixador seu a la cort hàfsida. Amb tot i amb això, a mitjan mes de maig Alfons havia tornat a informar a la reina Maria, a Joan de Navarra i a les autoritats sardes i de les Illes que, malgrat que el març de l'any anterior els hagués dit que es tractava la pau, tot i que encara no fos ferma, i que per bé que, des d'aleshores s'hagués seguit negociant, no tenia esperances de concloure-la sinó, més aviat, de ruptura (ACA, C, reg. 2654, ff. 39v-40r, 40r i 40v. 1446, maig, 17. Castell Nou de Nàpols). Per l'agost, en canvi, amb Bernat Vaquer com a ambaixador i essent nomenat, contemporàniament, cònsol de catalans a Tunis, havien tornat a canviar les perspectives, fins al punt que la treva ja havia estat fins i tot signada per l'ambaixador hàfsida (ACA, C, reg. 2656, ff. 18r-19r; 2652, ff. 160r-164r; i 2653, ff. 115v-116r. 1446, agost, 23. Castell Nou de Nàpols; ed. F. Cerone, "Alfonso", docs. XVI, XVII i XVIII, pp. 38-49; vegeu igualment ACA, C, reg. 2652, ff. 149v-153r [memorial d'instruccions anul·lat] i 153r. 1446, agost, 17. Castell Nou de Nàpols; i f. 164v. 1446, agost, 23. Castell Nou de Nàpols) i que, seguint ordres d'Alfons perquè es publicués, la reina Maria ho féu fer a la ciutat de Barcelona i demanà a Joan de Navarra que també ho fes (ACA, C, reg. 3175, f. 46v. 1446, agost, 21. Barcelona). Tal com hem vist en el text corresponent a la nota 40, el 20 de setembre de 1446 la reina es referia a un acord vigent. I, a mitjan novembre de 1446, era Alfons qui parlava de la violació de la treva en curs amb Tunis per part d'uns corsaris mallorquins (ACA, C, reg. 2894, f. 116r, dins un memorial adreçat al tresorer reial de Sicília que ocupa els ff. 112v-116v. 1446, novembre, 16. Presenzano, document que he localitzat gràcies a l'amabilitat de D. Duran i Duelt).

53. Vegeu-ho a la nota 52.

54. ACA, C, reg. 2654, ff. 159v-160r. 1447, juny, 10. Tívoli.

55. ACA, C, reg. 3044, ff. 198v-199r. 1447, juny, 17. Barcelona. Cal advertir, d'altra banda, que no pot ser casual, sinó que ha de tenir alguna relació amb l'arrendament de la pesca del corall de Tunis per part de barcelonins, el fet que, justament a la primavera de juny de 1447, els consellers de Barcelona prohibissin *anar en terra de moros o d'altres infels per obrar ni fer obrar corals ni exercitar en aquelles parts ni mostrar lo dit ofici a qualsevol moro o infel ni encara aportar ni trametre bi algunes artelleries o instruments del dit ofici* (cf. L. Camós, "Referencias documentales", pp. 151-152 i 189-190, doc. XI).

56. ACA, C, reg. 3198, f. 102v. 1447, juny, 16. Barcelona. L'eivissenc Gaspar Comelles havia capturat, en un cap entre Alcoll i Bona, quatre sarràins del realm d'Orà que viatjaven en una fusta d'un tunisenc, i calia aclarir la possible confederació o vassallatge d'aquest realm respecte al de Tunis per determinar si eren o no de bona guerra.

57. ACA, C, reg. 2894, f. 135v. 1447, juny, 22. Tívoli. He localitzat aquest document gràcies a l'amabilitat de D. Duran i Duelt.

58. ACA, C, reg. 3198, f. 108r-v. 1447, juliol, 3. Barcelona.

59. Sembla que, el maig de 1450, Alfons donà robes i vestits a un ambaixador hàfsida anomenat Mues (cf. F. Cerone, "La política", p. 419 i nota I de la p. 420, i F. Cerone, "Alfonso", p. 71 i nota), i ens consta també que, el desembre de l'any successiu, Alfons el Magnànim envià Pere Samassó a Tunis, però no per quina raó; únicament sabem que el monarca manà a totes les embarcacions tant mercantils com corsàries que, si Pere els demanava que carreguessin a les naus, per sortir de Tunis, qualssevol mercaderies o persones, lliures o captives, ho fessin (ACA, C, reg. 2659, ff. 58v-59r. 1451, desembre, 5. Torre Octava). De tota manera, A. Era, *Le raccolte di carte specialmente di re aragonesi e spagnoli (1260-1715) esistenti nell'Archivio del Comune di Alghero*, Sàsser, Tipografia Giovanni Gallizzi, 1927, p. 101, doc. 250, indica que el 28 de desembre de 1451, des de Nàpols, el rei Alfons prohibí la pesca de

corall a les mars de Barbaria ("Massalcares i altres parts") i autoritzà els habitants de l'Alguer d'armar llenys contra els súbdits reials que hi anessin a corallar (citat per G. Zanetti, "La pesca", p. 107, nota 38). Cal recordar, novament, que les dades relatives als anys 1451 i 1452 que dona F. Cerone, "Alfonso", pp. 71-72, sobre la suposada conclusió d'una treva es corresponen, en realitat, i encara que fins i tot les transcripcions de les notes indiquin el contrari, amb els anys 1436 i 1437, i que com que remet a aquest treball de Cerone, F. Giunta, "Fra Giuliano", p. 176, també reitera l'error (vegeu-ho a la nota 50).

60. ACA, C, reg. 2532, f. 80r. 1445, setembre, 26. Roccheta de Civitella. El febrer de 1446 Alfons tornà a escriure una carta semblant, en aquest cas adreçada també als ancians i al consell del comú de Gènova (ACA, C, reg. 2532, f. 141r. 1446, febrer, 23. Castell Nou de Nàpols). Consta que, en data no precisa però a l'entorn de 1445-1447, un factor de Lluís Vives també havia demanat justícia a Gènova per una fusta carregada de cuirs, però que, pel febrer de 1451, encara no l'havia aconseguida (ACA, C, reg. 2658, ff. 102r-128v. 1451, [febrer]. [Castell de Torre Octava]); podria tractar-se perfectament de la mateixa embarcació.

61. ACA, C, reg. 2540, f. 113r. 1448, maig, 13. Guncarico.

62. És possible que aquest Martino Giustiniani estigui relacionat amb el Nicola Giustiniani que sabem que, quan Clemente Cicero creà la societat que havia de gestionar el monopoli de la pesca de corall genovès, era a Tunis i se'n quedà tres 'carati' (vegeu la nota 31).

63. Santàngel havia conduït les caixes de corall a Barcelona amb la seva galera i aleshores, a instància del factor de Giustiniani, la reina Maria les hi havia fet segrestar (ACA, C, reg. 2543, f. 44v. 1448, abril, 18. Alberese).

64. ACA, C, reg. 3201, f. 170r. 1449, maig, 17. Perpinyà; es tracta de dos documents, el segon d'ells sense datar, que parlen respectivament del lliurament de dues o de tretze de les caixes. A la primavera de desembre de 1450, i havent ja mort Filippo degli Strozzi, la reina volgué que el regent de la vegueria de Barcelona li lliurés una catifa pellosa gran que era de Lluís Vives i que, mentre ella residia a Barcelona, havia encomanat al florentí en nom de la cort juntament amb les caixes de corall (ACA, C, reg. 3207, f. 158v. 1450, desembre, 2. Perpinyà). Com podeu veure a través dels documents esmentats amb anterioritat, la reina s'estigué a Barcelona almenys el 1446 i 1447, de manera que és probable que el dipòsit en poder del mercader florentí de les caixes de corall de Lluís Vives datés d'aleshores.

65. ACA, C, reg. 3207, f. 41r-v. 1450, març, 30. Perpinyà.

66. ACA, C, reg. 3265, ff. 24v-25r i 25r-v. 1450, setembre, 24. Perpinyà.

67. Vegeu la nota 59.

68. Vegeu-ho, igualment, a la nota 59. Recordem encara una vegada més que les dades relatives als anys 1451 i 1452 que dona F. Cerone, "Alfonso", pp. 71-72 es corresponen, en realitat, i encara que fins i tot les transcripcions de les notes indiquin el contrari, amb els anys 1436 i 1437 (vegeu-ho a les notes 50 i 59).

69. L'arma diplomàtica dels captius en terres musulmanes tenia una tradició sensiblement notòria en el cas de Tunis; ja durant el regnat de Ferran d'Antequera, els captius havien adreçat enceses súpliques al monarca perquè fes tots els possibles per alliberar-los (cf. R. Salicrú i Lluch, "Cartes de captius cristians a les presons de Tunis del regnat de Ferran d'Antequera", *Miscel·lània de Textos Medievals* 7 (Barcelona, 1994), pp. 549-590); durant tot el regnat d'Alfons el Magnànim l'alliberament dels captius també havia tingut un gran pes específic, arribant a dominar el pols de les negociacions (vegeu-ho a F. Cerone, "Alfonso", *passim*); i es reiterarà en les negociacions de la treva i durant el regnat de Ferran II (vegeu-ho a C. Trasselli, *Note*, especialment pp. 287-292 i, més amunt, al text corresponent a la nota 21).

70. ACA, C, reg. 2659, ff. 139v-140r. 1454, juliol, 23. Castell Nou de Nàpols. Sobre la dependència o interès de Tunis, en dècades posteriors, en el blat sicilià, que òbviament és el que es podia destinar al sultanat hàfsida, remeto a C. Trasselli, *Note*, pp. 285 i ss., que, a més a més, també fa referència a una butlla d'Innocenci VIII (1484-1492) que autoritzà el subministre de vidualles als estats musulmans si a canvi se n'obtenien captius susceptibles de ser convertits al cristianisme (p. 285).

71. ACA, C, reg. 2660, f. 121v. 1454, agost, 3. Castell Nou de Nàpols.

72. Mentre que, entre 1401 i 1461, la mitjana general de les exportacions de blat sicilianes podria situar-se a l'entorn de les quaranta mil salmes (cf. H. Bresc, *Un monde*, p. 527), l'agost de 1437, per exemple, en una conjuntura de fam a Barbaria, a Alfons el Magnànim se li reclamaren, des de Tripoli, quinze o vint mil salmes (ibídem, p. 536 i nota 41).

73. Ho podeu veure sumàriament a F. Cerone, "Alfonso", pp. 73-75; l'autor hi conclou, penso que molt encertadament, que, tot i que la pau no s'arribés a cloure, *dopo tanto andare e venire di legati, un qualche modus vivendi erasi dovuto stabilire tra i due Sovrani* (pp. 73-74).

74. ACA, C, reg. 3294, f. 74r-v. 1455, febrer, 4. Barcelona.

75. Aquest dubte apareix en algunes del conjunt de concessions expedides pel Magnànim, que també converteixen, erròniament, els Vives en valencians.

76. ACA, C, reg. 2622, ff. 145r-147r i ACA, C, reg. 2625, ff. 6r-7v. 1455, febrer, 19. Castell Nou de Nàpols (còpia sense provar), amb executòria a ACA, C, reg. 2625, ff. 7v-8r. 1455, març, 1. Nàpols, *in hospitio nostre residentie*. El salconduit es refereix, per error, a *Raphaele, Daniele vel Loysio Vives* com a valencians i fou triplicat. El registre 2625 és un registre especial que duu per títol *Diversorum Regii Conservatoris Generalis Patrimonii Aragonum*, cosa que explica que hi fossin copiats, sense provar, alguns documents que prèviament ja havien estat registrats en altres registres (cf. B. Canellas, A. Torra, *Los Registros de la Cancillería de Alfonso el Magnánimo*, [Madrid], Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, [2000], p. 68).

77. ACA, C, reg. 2622, ff. 147v-149v i ACA, C, reg. 2625, ff. 4r-5r (còpia sense provar). 1455, febrer, 19. Castell Nou de Nàpols, amb executòria a ACA, C, reg. 2625, ff. 5v-6r. Nàpols, *in hospitio nostre residentie*. El salconduit fou triplicat i es refereix a Rafael Vives, per error, com a valencià.

78. ACA, C, reg. 2625, ff. 13v-14r. 1455, febrer, 19. Castell Nou de Nàpols (còpia sense provar; no he pogut localitzar l'altre exemplar registrat, segons s'indica, *in comuni III**), amb executòria al f. 14r. 1455, març, 1. Nàpols, *in hospitio nostre residentie*. Rafael Vives hi figura, per error, com a valencià.

79. ACA, C, reg. 2625, ff. 12r-13r. 1455, febrer, 22. Pozzuoli (còpia sense provar; no he pogut localitzar l'altre exemplar registrat, segons s'indica, *in comuni III**), amb executòria al f. 13r-v. 1455, març, 1. Nàpols, *in hospitio nostre residentie*.

80. ACA, C, reg. 2625, ff. 10r-11r. 1455, febrer, 25. Pozzuoli (còpia sense provar; no he pogut localitzar l'altre exemplar registrat, segons s'indica, *in comuni III**), amb executòria al f. 11r. 1455, març, 1. Nàpols, *in hospitio nostre residentie*.

81. ACA, C, reg. 2625, ff. 11r-12r. 1455, febrer, 24. Pozzuoli (còpia sense provar; no he pogut localitzar l'altre exemplar registrat, segons s'indica, *in comuni III**), amb executòria al f. 11r. 1455, març, 1. Nàpols, *in hospitio nostre residentie*.

82. ACA, C, reg. 2602, ff. 18v-19v i ACA, C, reg. 2625, ff. 8r-9r (còpia sense provar). 1455, febrer, 23. Pozzuoli, amb executòria a ACA, C, reg. 2625, f. 9r. Nàpols, *in hospitio nostre residentie*.

83. ACA, C, reg. 2622, ff. 152v-153r. 1455, febrer, 24. Pozzuoli.

84. ACA, C, reg. 2622, ff. 150v-152r. 1455, febrer, 27. Pozzuoli. Rafael apareix esmentat, novament, per error, com a valencià.

85. ACA, C, reg. 2622, ff. 153r-154r i ACA, C, reg. 2625, ff. 9v-10r (sense provar). 1455, febrer, 24. Pozzuoli, amb executòria a ACA, C, reg. 2625, f. 10r. 1455, març, 1. Nàpols, *in hospitio nostre residentie*.

86. Ph. Gourdin, "Émigrer... I", p. 589, indica que *le véritable démarrage* de l'explotació del corall de Marsacarès data, precisament, de 1455-1456, que és quan s'hi estableix una veritable comunitat, Clemente Cicero hi transfereix la seva residència i hi crida sacerdots i gent d'armes.

87. Tant F. Podestà, *La pesca*, p. 24, com O. Pastine, "Liguri", p. 173, fan referència, el 1494, a abusos o violacions per part del rei de Tunis del contracte d'arrendament per mitjà de concessions paral·leles de la pesca de corall, de manera que una concessió a Rafael Vives, el 1455, no hauria estat pas impossible; fins i tot es podria aventurar que deu anys, que és la durada del salconduit que expedí en favor seu Alfons el Magnànim (vegeu el text corresponent a la nota 77), podria ser també el termini pel qual Vives esperava obtenir el nou arrendament. En canvi, B. Doumerc, "Le consulat", pp. 459-460, es retracta de l'existència, entre 1472 i 1479, d'un "intermedi venecià" que ell mateix havia postulat a ídem, "Le corail d'Ifríqiya à la fin du Moyen-Âge", *Bulletin archéologique du Comité des Travaux Historiques et Scientifiques* 19-B (París, 1985), p. 481, i del que Ph. Gourdin, "Émigrer... I", pp. 589-590 i nota 95, i ídem, "Émigrer... II", p. 159, ja s'havia fet ressò.

88. ACA, C, reg. 2659, f. 153r, dins d'un memorial ençomanat a Miquel Bru, receptor general dels diners de la cort del Magnànim, que ocupa els ff. 153r-154r. 1455, juny, 7. Torre Octava.

89. Vegeu la nota 31 i Ph. Gourdin, "Émigrer... II", pp. 160-161 i Annex 3, p. 171; íbidem, p. 157 i nota 99, Gourdin indica que Giovanni Cicero era doctor en dret, que el 1443 fou comissionat de la ciutat de Gènova per dirimir un problema de veïnatge entre dues poblacions de la Ligúria i que morí el 1459.

90. ACA, C, reg. 3298, f. 117r-v. 1455, octubre, 3. Barcelona.

91. ASC, K-7 (*Registro comune della luogotenenza generale di Sardegna [1455-56]*), ff. 25v, 25v-26r i 26r-v. 1455, desembre, 15. Castell reial de Sàsser. A Sàsser la crida hi fou publicada el 17 de desembre.

92. F. Cerone, "Alfonso", pp. 73-64 i doc. XIX, p. 49.

93. Recordem que, a desgrat de la no conclusió, el 1455, del tractat amb Alfons el Magnànim, el rei de Tunis mantingué la confiança en Rafael Vives, que, el 1457, el tornà a representar en terres sicilianes (vegeu el text corresponent a la nota 19); i que, d'altra banda, el 1472 Rafael Vives també actuà com a ambaixador de Joan II davant del rei de Tunis (vegeu el text corresponent a la nota 21).

XVIII CONGRÉS INTERNACIONAL
D'HISTÒRIA DE LA CORONA D'ARAGÓ
(València, 2004)

ACTES
PRIMER VOLUM

A CURA DE
RAFAEL NARBONA VIZCAÍNO

VNIVERSITAT ID VALÈNCIA
&
F U N D A C I Ó
JAUME II EL JUST

2005

XVIII CONGRÉS INTERNACIONAL
D'HISTÒRIA DE LA CORONA D'ARAGÓ

LA MEDITERRÀNIA DE LA CORONA D'ARAGÓ,
SEGLES XIII-XVI
&
VII CENTENARI DE
LA SENTÈNCIA ARBITRAL DE TORRELLAS,
1304-2004

© Els autors
© Universitat de València

Edita: Universitat de València

Disseny i maquetació: Espirelius
Impressió: La Imprenta Comunicació Gráfica

ISBN:

Obra completa 84-370-6303-5
Primer Volum 84-370-6304-3
Segon Volum 84-370-6305-1

Depòsit legal: V- 5085- 2005

XVIII CONGRÉS
D'HISTÒRIA DE
LA CORONA D'ARAGÓ
VALÈNCIA - 2004

XVIII *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*
Congreso de Historia de la Corona de Aragón
Congrès d'Històire de la Couronne d'Aragon
Congresso di Storia della Corona d'Aragona

9-14 SETEMBRE